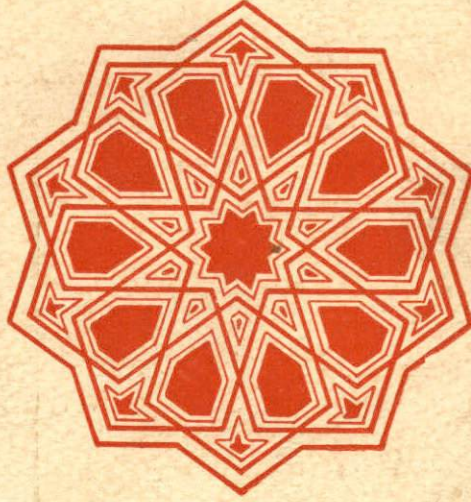

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

Yıl: 1962

Cilt: X

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1962

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1963

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>İslâm Felsefe ve İtikadının Garba tesiri</i> 1
Prof. Dr. Neş'et ÇAĞATAY	: <i>İslâmiyetin Yayılışı Sırasında Arabistana Komşu Memlekelerin durumu</i> 33
Prof. Dr. Kâmiran BİRAND	: <i>Existencialisme Üzerine</i> 41
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Din Sosyolojisinde Son Gelişmeler</i> 49
Doç. Dr. Cavit SUNAR	: <i>Din Nedir</i> 65
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Üstüvani Risalesi</i> 71
Aly MAZAHERÎ	: <i>Ortaçağda Mescitler, Ramazan ve Hac Çeviren: Asis. Dr. Bahriye ÜÇOK</i> ... 79
Osman KESKİOĞLU	: <i>Cemaleddin Efgâni</i> 91
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Kur'an-ı Kerim ve Sâbitler</i> 103
Prof. James ROBSON	: <i>İbn İshak'ın İsnad Kullanışı Çeviren: Talât KOÇYİĞİT</i> 117
Dr. İsmail CERRAHOĞLU	: <i>Muhyiddin el-Kafiyeci ve "Et-Teyisir fi kavaidi İlmi't-Tefsir" adlı Risalesi</i> 127
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>İstatistik ve Anket Usulleri</i> 133
Doç. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU	: <i>Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde bir Anket</i> 141
Halil ASLANGÜL	: <i>İslâmda Resim</i> 153
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>Irakta Bağdat ve El-Kındî'nin 1000. yıl Dönümünü Anma Töreni</i> 157
Ord. Prof. Hilmi Ziya ÜLKEN	: <i>La Philosophie D'al-Kındî</i> 162
Hüseyin YURDAYDIN	: <i>Gazavat-Nameleler'e Ek III</i> 167
Asis. Dr. Esat KILICER	: <i>Kitap Tahlili</i> 175

KUR'ANI KERİM VE SÂBİİLER

Dr. İSMAİL CERRAHOĞLU

a - *Kur'anda Sabiiler :*

Kur'anı Kerimde Sâbiilerden üç yerde bahsedilir. Bakara suresinin 62 nci ayetinde, "İman edenlerle, Musa dinini kabul edenler, Nasraniler, Sâbiiler içinde Allaha ve ahiret gününe inananlar ve yararlı işler işleyenler, nezdi İlâhidedeki mükafatlarına erecekler ve hiç bir korkuya uğramıyacaklar, hiç de mahzun olmayacaklardır". Mâide suresinin 72 nci ayeti de, yukarki ayetle aynı anlamdadır. Yalnız "Sabiiler" kelimesi "vav" harfi ile merfu ve "nasraniler" kelimesile yer değiştirmiştir. Hac Suresinin 17 nci ayetinde, "İman edenler, Yahudi olanlar, Sâbiiler, Nasraniler, Mecûsiler, Müşrikler yokmu, Hak Taâla herşeye hakkile şahittir" diye buyrulmaktadır.

Acaba bu Sâbiiler kimlerdir? Bunların, iman edenler, Yahudiler, nasraniler ve müşrikler arasındaki yeri nedir?

Bakara ve Mâide surelerindeki ayetlerde, İman edenler, Yahudiler, Sâbiiler, Nasara diye dört sınıf zikredilmiştir. İman edenlerin, diğer üç gurubla zikredilmesi ayrı bir hususiyet arz etmektedir. Buradaki iman edenlerden maksat, hakiki ve samimi müslümanlar olmayıp, görünüşde mü'min hakikatte ise münafık olan kimselerdir. (1) Çünkü, müslümanlık, zâhiren iman etmekten ibaret değildir. Zâhiri bir müslümanlığın, Yahudi, Nasara ve Sâbiilerden büyük bir farkı olamaz. Hakiki iman olmadan, yapılan iyi işler dünya için faydalı olsa bile, ahiret için müfid olamaz. Devletin idaresi altında, müslim ve gayrı müslimler bulunabilir. İslam devletinde, herkes mensub olduğu diyanetle tanınır yani din hürriyetine büyük ehemmiyet verilirdi. Bunlar, İslama girmeleri için zorlanamaz, akidelerine karışamaz ve kendi diyanetlerine karşı mes'ul addedilirlerdi. Bu suretle vazifesini yapan bir gayrı müslim, bir mümin gibi ve hatta ondan daha ziyade dünya nimetine sahip olabilirdi. Fakat islamın vâdettiği saadet yalnız bu yönden değildir, bundan başka âhiret ciheti de mevzu bahistir. Bu iki suredeki ayetler, iki bölümde mülâhaza edilebilir. Birinci bölüm, Yahudi, Sâbiî ve Nasaraya dünyada, Müslümanlarla beraber adalet ve hürriyet vâdeden bir müjde ile, zahiri Müslümanlara ise bir tehdidi ifade etmektedir. İkinci bölüm, hakiki müslümanlara mutlak bir tebşiri ihtiva etmektedir. Kısacası, birinci kısım, İslam şeriatının dünyaya taalluk eden hükümlerini, ikinci kısım ise hakiki imana sahip olanların âhirtteki dini ahkâmını ifade etmektedir.

Kur'anı Kerimin bahsettiği Sâbiilerin kimler olduğu hususunda gerek müslim gerekse gayrı müslim müelliflerin vermiş oldukları haberler çok çeşitlidir. Biz bunların hangi din sâliki olduğunu tetkike geçmeden evvel, araplar indinde "Sâbiî" kelimesinin delalet ettiği mânâyı araştırmamız lüzumludur.

b- *Sâbiî Kelimesinin Anlamı :*

Arapçada, "Sabee" kökü, "bir dinden çıkıp diğer bir dine girme" veya "haktan batıla meyletme" (2) yahut Ebu Hayyan (654-746/1256-1345) nın ifadesine göre "meşhur bir dinden

1) Ez-Zamahşeri, el-Keşşaf an hakaiki gavamizi't-Tenzil, Kahire 1373/1953, I.109.

2) Fahrüddin er-Razi, Mefatihü'l-Gayb, İstanbul, 1307,I.548; İbn Manzur, Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1374 1955, I.108; Ebu's-Suud, İrşadu'l-Akli's-Selim, (Mefatihü'l-Gayb hâmişinde), I.550; Ahmed b. Muhammed el-Feyyumi, Kitabu'l-Mişbahi'l-Munir, Mısır 1316,I.152; El-Cevheri, es-Sihah, Mekke 1376/1956, I.59; ez-Zebidi, Tâcu'l-Arus, Mısır 1306, I.86; Ebu Ubeyde, Mecazu'l-Kur'an, Mısır 1374/1955, I.43; ez-Zamahşeri, Esasu'l-Belağa, Mısır, II.2; el-Keşşaf, I.109.

çıkıp, diğer bir dine girmeye” denir.(3). Kureyşliler, gerek Hazreti Peygambere, gerek sahabeye Mekkenin müşrik dinini kabul etmeyip, yeni bir din olan İslamiyete girdikleri için, onlara “Sâbiî” demişlerdi. Benû Cezîme kabilesi müslüman oldukları zaman, İslam olduk manasına “saba'nâ, saba'nâ” diye bağırışlardı. (4) Peygamber zamanında müslüman olan kimselere, müslüman oldu mânasına “kad sabee” diyorlardı. (5) Keza Ebu Zer el-Gıfârî (Ö. 32/652) nin müslüman oluşunu bildiren haberde aynı kelimenin kullanıldığı görülür. (6)

Fakat bu “Sâbiî” kelimesinin, müslümanlar tarafından iyi karşılanmadığını ve bu lafzı reddettiklerini müşahade etmekteyiz. Kureyş müşrikleri, müslümanlarla alay etmek ve onları rencide etmek için bu kelimeyi kullanıyorlardı. Cemil b. Ma'mer el-Cumahi, Hazreti Ömer (Ö. 23/644) in müslüman oluşunu, Kureyşe “Ey Kureyş bakınız, Ömer İbnü'l-Hattab Sâbiî olmuş” diye bildirince, Ömer, yalan söylüyorsun “ben müslüman oldum” demiş ve bu lafzı reddetmişti. (7) Benu Hanife reisi, Sumame b. Asal müslüman olunca, ona Sâbiî mi oldun diye sorulmuş, o da cevaben hayır, fakat “müslüman oldum” demişti. (8) Yukarıda zikrettiğimiz Benu Cezîme kabilesinin, hangi hal ve şartlar altında, islam olduk manasına “saba'na saba'na” dediklerini bilemiyoruz. Onların “saba'na” demeleri, her halde eski dinimizden yeni dine meylettik mânasında olsa gerektir.

c - Sâbiilerin Menşei :

Sâbiilerin menşe'lerinin ne olduğu üzerinde ihtilaf edilmiş onları Hazreti Nuha, Şit'e ve İbrahim Peygambere ulaştırırlar olduğu gibi, yine onları kitabilerden olan yahudi ve hristiyanlığa intisab ettirenler de vardır. Fakat hakikat olan şey, onların çok eski bir diyanete sahib olmalarıdır. Kur'anı Kerimin ifadesinden de anlaşıldığına göre, Sâbiiler hususi dinleri olan bir cemaattir. Zira onlar, orada müstakil din sahipleri arasında zikredilmişlerdir. Eş-Şehristani (469-548/1071-1153) Sâbiileri, İbrahim peygambere tâbi olan Hunefanın mukabili olduğunu söyler (9). İbn Hazm (383-456/993-1064) da, Onlar, Hazreti İbrahim'in peygamberliğini kabul etmezler demektir.. (10) El-Mes'udi (Ö.346/957) nin ifadesinden de anlaşıl-

3) Ebu Hayyan el-Endelusi, Tefsiru bahri'l-Muhit, Mısır 1328, I.239.

4) Lisanu'l-Arab, I.108; İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Mısır 1376/1956, I.104; Ahmet İbn Hanbel, Musned, Mısır 1313, III.492, IV. 341; Mefatihü'l-Gayb, I.549; et-Taberi, Camiu'l-Beyan, Mısır 1374 II. 146; Tacu'l-Arus, I. 86; Cevat Ali, Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam, Bağdad 1377/1957, V.368-369; Encyclopaedia Britannica, XXIX,790 (Makalemizde adı geçen ingilizce eserlerden, Asistan Esad Çoşan'nın yapmak lutfunda buldukları terceme ile faydalandık. Kendilerine burada teşekkür ederiz.)

5) Lisanu'l-Arab, I.108.

6) El-Buhâri, el-Câmiu's-Sahih, Mısır 1345, IV. 221-222.

7) İbn Hacer, el-Isabe fi Temyizi's-Sahabe, Mısır 1358/1939, I.246; Mahmud Esad, Tarih-i Dini İslam, İst. 1327-1329, III. 205.

8) Musnedu Ahmed, II. 452

9) Ferid Vecdi, Dâiretu'l-Maarif, V. 426; el-Milel ve'n-Nihal (el-Fasl haşiyesinde) II. 76.

10) İbn Hazm, el-Fasl, Mısır 1347, I. 84.; El-Mes'udi, et-Tenbih ve'l-İşraf adlı eserinde Sâbiiliğin, Hunefa karşılığı olduğunu ve ~~hristiyanlığı~~ hristiyanlığı kabul etmeden evvel 374 sene 3 ay müddetle Sâbiî hükümdarlar tarafından idare edildiğini zikreder. (s. 106). İbnu'n-Nedim, Halife Hârûn er-Reşid'e tercüme edilen münzel kitaplardan biri dolayısıyla, bu kitabın sâlikleri, İbrahim Peygambere inanan ve ondan suhuflar alan sâbiilerdir, demektir. (Bkz. el-Fihrist s. 32).

Müşteriklerden bazısının hunefa hakkındaki görüşleri başkadır. Onlara göre hunefa, hristiyan dinine girip, bu dinin esaslarını eski adet ve itikadlarla karıştıran bir nevi nasrani şiasıdır. Onlar aslında hristiyanlığa muhalefet edip, bir Allaha inanırlar ve allah için bir evlat kabul etmezler (Bkz. Cevad Ali, Tarihu'l-Arap Kable'l-İslâm, Bağdad 1377. VI. 291). Bu hanif kelimesinin Âramiceden geldiğini ve yıldızlara tapan Sâbiî ve müşrikliği ifade ettiğini söyleyenler olmasına rağmen, Kur'anı Kerimde geçen hanif ve hunefa lafızlarının daima tevhid ve müslüman kelimesinin müradifi olarak kullanıldığını görmekteyiz (Bkz. Bakara suresi 135; Âli İmran Suresi 67; Yunus suresi 105; Nahl suresi. 120; Hâc suresi 31; Beyyine suresi 5.)

diğına göre Harran sâbiilerinin heykelleri arasında, İbrahim'in babası Âzer'in de bulunması, onların, İbrahime muhalefet ettiklerini gösterir. (11) Yine aynı müellif, bu mezhebi ihdas edenin de ismini vermektedir. (12) Sâbiilerin, Hazreti Adem, Nûh, Hermes=İdris, Azimun=Şis, Yahya gibi zevatı peygamber addettikleri zikredilmektedir. (13)

Anlaşıyor ki, Sâbiilik, esas itibarile münzel olması melhuz ve fakat zamanın geçmesiyle muhtelif dinî, felsefî ve siyasî tesirler altında kalarak değişikliğe uğramış ve gizlilik iktisab etmiş bir mezhebdir. Bu bakımdan mezhep tarihçileri onları incelerken ilk ve sonraki Sâbiiler diye ele almaktadırlar. İlk Sâbiiler daha ziyade Keldaniler ve Süryanilerdir. Muhammed Hamidullah da onların menşeinin Babilonyalı olduğunu ifade etmektedir. (14) Sonraki Sâbiiler ise, Yunan, Yahudi, İran, Roma ve İslâm tesiri altında kalmış Mezopotamya kavimlerinin enkazıdır. İslâm idaresi altında iken, bunların toplu olarak buldukları yerler, Harran ile Basra civarındaki Betayih mıntıkasıdır.

Ekseri müsteşrikler, Kur'anda geçen Sâbiilerin, Hazreti Yahya'ya tâbi olan Mandéenler olduklarını ileri sürmektedirler. Carra De Vaux, İslâm Ansiklopedisindeki makalesinde, "sâbiî isminin bir birinden farklı iki fırkaya işaret edildiğini zikrettikten sonra, Kur'anda geçen sâbiiler, vahyedilmiş bir kitaba mâlik olan yahudiler ve hristiyanlar arasında temsil edilmiştir, görünüşe göre bunlar Mandéenlerdir" demektedir. Bunu teyid için de sâbiî kökünün "s-b-" olduğunu, bunun da daldırma "vaftiz" mânasına geldiğini iddia etmektedir. (15)

Yukarıda, Bakara ve Mâide surelerindeki sâbiiler kelimesinin birinde "ya" ile mansub, diğerinde ise "vav" ile merfu olduğunu söylemiştik. M. Kasımırski'nin Kur'an tercümesine, giriş ve notlar ilâve eden G.H. Bousquet, bu iki ayetteki irab farkını bir nisbet farkı addederek, Sebéenler mutaassıb hristiyanlardır. Bunları yıldızlara tapan ve müşrik olan Sabéit'lerle karıştırmamak icab eder diye ihtarda bulunmuştur. (16) Gerçi ileride görüleceği gibi, Sâbiiler adı altında biri ehli kitab, diğeri müşrik iki sınıf bulunduğu zikredileceğine göre, bu ihtar pek esassız değilse de, bu iki kelimeyi farklı anlamlarda göstermekte doğru değildir. Bu, her iki ayetteki yahudi veya nasara lafızlarını ayrı ayrı göstermek gibi bir şey olur.

Adı geçen Kasımırski tercümesi esas alınarak meydana getirilen "Le Koran Analysé" adlı eserde, bu iki ayet, tolérance bölümüne konulmuş ve altınada şöyle bir hâşiye ilâve edilmiştir: "Eski müslüman müctehidleri Bakara ayetinin, Mâide ayetile nesh edilmesini istiyorlar. Bu ise mezhep taassubunu her mikyasın haricine çıkarmaktadır....." (17). Edouard Montet de, Nesh teorisinin, Kur'andaki tenakuzları göstermemek için, müslüman ilâhiyatçılar tarafından ihdas edildiğini ve bu ayetinde nesh edilmiş olduğu fikrinde olduklarını zikreder. (18)

Burada şunu söylemeliyiz ki, ne eski ne de yeni islam âlimlerinden hiç biri, bu iki ayetin birbirile nesh edilmiş olmasını ne istiyorlar ve ne de tasavvur ediyorlar. İslâm âlimleri, iman

11) El-Mes'udi, Murucu'z-Zeheb, Mısır 1367/1948, II.247.

12) Aynı eser, I. 223.

13) Fazla malûmat için bkz. Es-Seyyid Abdu'r-Razzak el-Haseni, es-Sâbiûn fi Hâdirihim ve Mâdihim, Sayda 1374/1955; Abdu'l-Kahir el-Bağdadi, el-Farku Beyne'l-Fırak, Mısır 1376/1948, s. 177; el-Milel ve'n-Nihal, II.112; Encyclopédie de l'Islam, IV.22-23.

14) Muhammed Hamidullah, Le Coran, Paris 1959, p. 13.

15) Encyclopédie de l'Islam, IV.22 (Kur'andaki Sâbiilerin, Mandeenler olduğu hususunda fazla malumat için bkz. Encyclopaedia of Religion and Ethics, VIII. 390, VI. 519; Encyclopaedia Britannica, XXIX. 790; Edouard Montet, le Coran, Paris 1949, p.82, 198.)

16) M. Kasımırski, Le Coran (Bibliothèque Charpentier), II.600.

17) Fazla tafsilât için bkz., Muhammed Hamdi Yazır, Hak dini Kur'an Dili, İstanbul 1935, II.1744 (Jules la Beaume'nin le Koran Analysé adlı eseri, Muhammed Fuad Abdu'l-Bâki tarafından Tafsilu Ayat'l-Kur'an adile arapçaya çevrilmiş, fakat fransızca aslındaki hâşiyeler nakledilmemiştir).

18) Edouard Montet, Le Coran Paris 1949, p. 198 (hâşiye)

esaslarında nesh mümkün olmadığına ittifak etmişlerdir. İman hususundaki Kur'anın bir ayeti, diğerini nesh değil, bilakis tasdik eder. İslâmda neshin mevzuu, zaman ve mekan ihtilaflarıyla değişmesi icab eden fer'i hükümlere âid olur. Halbuki bu iki ayet furuattan değildir. Sonra bu iki ayette ayrı iki hüküm de yoktur. Hangisi hangisini nesh edecek. Burada neshin mevcudiyetini ilan etmek, garezkârlık ifade etmekten başka bir şey değildir.

d - Akideleri

Muhtelif ceryanlar altında kalmış olan sâbiilerin akideleri hakkında denilenler çok çeşitlidir. Bu husustaki rivayetler daha ziyade deliller ikame edilmeden zikredilmiştir. Ebu'l-Ferec (623-685/1226-1286) onlar hakkında "Sâbiiliği tetkik ettik, onların daveti eski Keldanilerinki ile aynıdır" demektedir. (19) Bu hususta daha geniş malûmatı, eş-Şehristani şöyle anlatmaktadır. (20) "Hazreti İbrahim zamanın da insanlar Hunefa ve Sâbiî diye iki guruba ayrılıyordu. Sâbiiler, hakim, sâni, müdebbir bir Allahın, âlemleri yarattığına inanırlar. Fakat böyle bir Allaha ulaşmak çok zordur, ona ancak mutavassıt olan ruhanilerle ulaşılır derler. Çünkü ruhaniler temiz ve mukaddes olduklarından Allaha daha yakındırlar. Hunefa ile sâbiiler arasında, beşeri nübüvvetle, ruhani nübüvvetin efdaliyeti meselesi üzerinde müna-kaşalar yapılmıştır. Hunefa, Allahla bizim aramızda, beşerden bir mutavassıtla ihtiyacımız olduğunu söyler Bu, öyle bir beşer ki, ismet ve hikmet derecesi ruhaniyettekinden üstün, beşeriyeti bakımından bize benzer, ruhaniyat cihetile biz im fevkimizde olsun, vahiy alsın ve bu aldıklarını insanlara telkin eylesin demişlerdir. Sâbiiler ise, insan nevi, şehvet ve gadabdan hali değildir. Bu iki vasıf, insanı hased ve fenalığa sevkeder. Bu hallerle muttasıf olan cismaniyet, bunlardan münezzeh olan ruhaniyatın sıfatlarıyla bir olabilir mi? diye cevap vermişlerdir. Hunefa ise, Onlar, insanın sadece şehvet ve gadab gibi nefsaniyattan teşekkül etmediğini biliyorlar mı?. Onların bu iddiaları mugalâatadan ibarettir, derler."

Sâbiiler aradıklarını yerde ve insanlıkta değil, semada ve gökteki cisimlerde bulmak istemişlerdi. Cismaniyeti ezerek ondan alâkayı kesmek istiyorlar. Halbuki ruhaniyat ve cismaniyetin kıymetli yönleri olduğunu düşünmüyorlar. Cisim ruhtan müteessir olduğu gibi, ruh da cisimden müteessir olur. Ruh da, cisim de Allah'ın eseridir. Cismaniyet haddizatında ve fitratına nazaran fenalık mebdei değildir. Cismaniyette öyle faziletler var ki, onlar ruhanilerde bulunamaz. Ruhaniyat ve cismaniyeti toplayan insan oğlu, mücerret ruhaniyata nisbetle Allaha daha yakındır. Bu bakımdan melekler, insanların hizmetindedir. O halde cisim hakir görülmemelidir. Sâbiiler, beşerden melek yapmağa kalkışarak itidalden uzaklaşmışlardır, ruhaniyat etrafında dolaşırken, ruhsuz cisimlerden medet ummaya kadar tenezzül etmiş, vahdet ararken kesret ve şirk içinde yuvarlanmışlardır. Yalnız ruhani tavassut isteyen Sâbiiler onlardan doğrudan doğruya yardım almaya çare bulamayınca, ruhaniyat heykelleri diye, yedi gezegen ve yıldızlara iltica etmişler, hatta onları, mabedlerine ve evlerine indirip duvarlarına nakşederek onlara ibadet etmişlerdir.

Zamanın geçmesile, nasıl diğer dinlerde firkalaşmalar olmuşsa, Sâbiî diyanetinde de ayrılıklar olmuştur. İtikad bakımından, sâbiilerin başlıca dört firkaya ayrıldığı zikredilir. (21)

1 cisi; Eshabı ruhaniyât: Bu alemin mukaddes, hakîm bir yaratıcısı vardır. Ona mutavassıtlar vasıtasile ulaşılır. Bu mutavassıtlar da temiz ve mukaddes olan ruhaniyyundur.

19) Ebu'l-Ferec, Tarihu Muhtasari'd-Duvel, Beyrut 1890, s. 266.

20) El-Milel, II. 76-83 (el-Fasl haşiyesinde); keza bkz, Dâiretu'l-Maarif'li Ferid Vecdi, V. 426-429; Encyclopédie de l'Islam, IV. 22.

21) Sâbiî firkaları hakkında fazala malûmat için bkz. el-Milel ve'n-Nihal, II.116; Es-Seyyid Abdurrazzak el-Haseni, es-Sâbiatu Kadîmen ve Hadîsen, Mısır 1931, s.16-22; es-Sâbiun fi Hâdirihi ve Mâdihim, s. 23-27; Hak dini Kur'an dili, II.1757-1770.

2 cisi, Eshabı heyakil: Allahla kendileri arasında mutavassıt olan temiz ve mukaddes ruhani varlıkların görünür bir şey olması lâzım geleceğini hissetmişler ve yedi gezegeni ruhaniyat heykelleri adderek onlara iltica etmişlerdir. Onlara, göre bu alanda, hayır ve şerri, sıhhat ve hastalığı meydana getiren yıldızlardır. Bundan dolayı, insanların yıldızları ta'zim etmesi vâciptir. Zira onlar şu alemin düzenini temin etmektedirler. (22)

3 cüsü, Eshabı eşhas: Bunlarda mutavassıta kâildirler, Gezegenlerin ve yıldızların bazen görünüp bazen kaybolduklarını görmüşler. Onların yerine kâim olacak ve dâima göz önünde bulunacak heykellerini yapmışlar, sonra onlara tapmağa başlamışlardır.

4 ncüsü, el-Hululiyye: Ecram ve âfakı yaratan bir Allah vardır. O zatında birdir, yedi gezegende ve şahıslarda tekessür eder. Bu çokluk, Onun zatındaki vahdeti iptal etmez derler. İbn Batuta (703-771/1304-1369) ve diğer bazı tarihçiler, bunları Harraniler diye tavsif etmişlerdir. (23)

Bu bilgilerden, sâbiiler hakkında şöyle kronolojik bir netice elde edebiliriz.

- 1 - Aslında bir münzel dinden iktibas ve inhiraf,
- 2 - Melaikeye (ruhaniyata) ibadet
- 3 - Yıldızlara ibadet
- 4 - Putlara ibadet.

Şimdi biraz da, haklarında en fazla malûmat sahib olduğumuz Harran sâbiileri ile Mandéenler üzerinde duracağız.

e - *Harran Sâbiileri* :

Harran, putperest olan süryanilerin merkezi idi. İslâm devrinde bile burası, veseni diyanetle Yunan kültürünün merkezi olarak kalmış, orada felsefe, riyaziye ve astronomi tedris edilmişti. Sâbiiler hakkında, İslâm yazarlarının en çok bahsettikleri de bunlardır. Halbuki bu bölge halkının sâbiî ismini alması Me'mun (170-218/786-833) zamanına tesadüf eder. (24)

Harran sâbiileri hakkında, İbnu'n-Nedim (Ö.385/995) şu bilgileri vermektedir: (25) Ebu Yusuf en-Nasrani, Fi'l-Keşfi an mezahibi'l-Harraniyyin adlı eserinde, zamanımızda sâbiî diye maruf olan sınıf şudur: Me'mun Bizanslılarla muharebe için Mudar (26) diyarından geçerken, Harnani veya Harranilerden bir gurubla karşılaşır. Onların saçları uzun ve elbiseleri başka idi. Memun onlara, ehli zimmetmisiniz diye sorduğunda, Harnaniyiz diye cevap verirler. Bunun üzerine, Nasrani, Yahudi, Mecusimisiniz diye sorar, hayır cevabını alınca, onlara, Kitabınız ve Nebiniz var mıdır, sualini tevcih eder. Bu suale de müsbet bir cevap veremezler. Memun, onlara, o halde siz putlara tapan zındıklarsınız, sizi öldürmek helaldir der. Kendilerinin cizye verdiklerini söyleyince, Memun, Cizye, Allah'ın, Kur'an Kerimde gösterdiği ehli kitabdan alınır, o halde sizin yapacağınız şey, ya Kur'anda adı geçen ehli kitabdan birini seçecek veya, ölümü tercih edeceksiniz, size dönünceye kadar müsaede ediyorum dedi. Onlar saçlarını kesip, elbiselerini değiştirdiler, bir çoğu hristiyan oldu. Bir kısmı da müslüman oldular, pek azı da eski hallerinde kaldılar." Diğer bir rivayette de onlar, Me'muna "biz sâbiîyiz, bu bir din ismidir, Kur'anda da adı geçmektedir." dediler. Me'munun ölümünden sonra ekserisi irtidat edip saçlarını uzattılar. İşte o zamandanberi kendilerine sâbiî denir."

22) Mefâtihu'l-Gayb, I.549; Encyclopédie de l'Islam, IV. 23.

23) Es-Sâbietu Kadîmen ve Hadîsen, s. 20.

24) Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, Mısır 1374/1955, s. 130; Duha'l-İslâm, Mısır, 1357/1938, I.270.

25) İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, s. 445; bkz. Encyclopédie de l'Islam, IV. 23; es-Sâbietu Kadîmen ve Hadîsen, s. 22-24

26) Dıyarbakır civarı

Demek oluyor ki, Harran sâbiileri, Me'mun zamanında imtiyaz elde etmek ve bekalarını temin için sâbiiyiz demişlerdi (27). İslâm yazarları gibi Avrupalı müsteşrikler de onların putperest olduğunu söylerler. (28) Abdu'l-Kâhir el-Bağdadi (Ö.429/1038), "Harran sâbiileri, dinlerini gizlerler ve onu, ancak kendilerinden olanlara izhar ederlerdi. " demektedir. (29) El-Mes'udi (Ö. 346/957) ise "Harran sâbiileri, Yunanlıların avam tabakasıdır, ve felsefeleri ise Mütেকaddimun felsefesinin haşeviyeye kısmı olduğunu" söylemektedir. (30) Ebu Bekr el-Cassas (Ö. 370/980), "kendilerine sâbiî adı veren bir grup vardır ki onlar Harran bölgesinde otururlar. Putperesttirler, hiç bir peygambere intisab ve Allahın kitabından hiç birini intihab etmezler, ehli kitab değildirler. Kestikleri yenmez ve kadınları nikâh edilmez" demektedir. (31) Bunların dua dilleri Süryanice idi. (32) İbadetleri hakkında bize kadar ulaşan malûmat şöyledir: "Her gün üç vakitte namaz kılarlar. Birincisi, her rekatte üç secde ile, 8 rekatlık bir namaz, güneş doğmadan önce; ikincisi, her rekatte üç secde ile, beş rekate, zeval vaktinde; üçüncüsü, güneş battıktan sonra beş rekattir. Bunlardan başka ayrıca nafîle namazları da vardır. Namaz taharetle sahih olur. Onlar 30 gün oruç tutarlar, kurban keserler. Ekseri kurban ettikleri hayvan horozdur. Kurbanlarını yemezler, yakarlar. Onlar, domuz, köpek, eşek, yırtıcı kuş, fasulye, lahana mercimek gibi şeyleri yemekten men olunmuşlardır. Sünnet olmazlar, boşanma ancak hâkim kararile olur". (33) İbn Nedim'in, bu hususları Harran sâbiilerine tahsis etmesi pek doğru olmasa gerek, çünkü onlar, oruç âdetini terketmişlerdi. Müslümanlarla komşu olmalarından dolayı, Ramazanın ilk gününde oruç tutarlardı. Hatta onlardan meşhur bir zat olan Ebû İshak (Ö.384/994), Halifenin zoru ile oruç tutardı denilmektedir. (34)

Carra De Vaux, Miladi XI ci asırda Harran ve Bağdatta, sâbiilerin epeyce fazla olduğunu, XI nci asrın ortalarından sonra, Harran sâbiilerinin izlerinin kaybolmağa başladığını söylemektedir. (35) Onlar arasında geometri, astronomi, matematik, tarih ve tıp sahasında, meşhur şahsiyetler yetişmiştir. Meselâ, Sâbit b. Kurra(221-288/846-901), yüksek geometrici, örnek bir astronom mütercim ve filozoftur. Sinan b. Sabit (Ö. 331/942), tabib meteorolojist; Ebu İshak b. Hilâl (313-384/925-994), tarihçi; el-Battani (224-317/858-929), astronom; Ebu Ca'fer el-Hâzin, matematikçi idi. Meşhur kimyacı, Câbir de sâbiî idi. O, bazı metafizik meseleler üzerinde, tamamen sâbiilerin görüşüne iştirak etmiştir. (36) Ca'd b. Dirhem, el-cehm b. safvan-Ahmed b. Hanbele göre-fikirlerini sâbiî akidesinden almışlar, Farabî de onlardan istifade etmiştir.*

f - Mandéenler :

Güney Irak'ta, itikad ve âdetleriyle temayüz etmiş bir grub insan yaşamaktadır. Bunlar eski sâbiî adetlerini icra ettiklerinden, asıl sâbiilerden oldukları kanaati hasıl olmuştur. Bunlara "Mandéen" "Nazoréen" (37) veya "Soubba" (38) diye ad verilir. Mandéenler, Jean

27) Es-Sâbietu Kadimen ve Hadisen, s. 22-23; es-Sâbiûn fi Hâdirihim ve Mâdihim, s.31; Encyclopaedia of Religion, VI. 519; Encyclopédie de l'Islam, IV. 22.

28) Encyclopaedia of Religion VI. 519; Encyclopédie de l'Islam IV. 22.

29) Abdu'l-Kâhir el-Bağdadi, el-Farku Beynel Fırak, Mısır 1376/1948, s.177.

30) Murucu'z-Zehab, I.95.

31) Ebu Bekr el-Cessas, Ahkâmu'l-Kur'an, İstanbul 1335, III. 91.

32) Encyclopédie de l'Islam, IV. 23.

33) el-Fihrist, s.442-444; Encyclopédie de l'Islam IV. 23; Tefsiru İbn Kesir, I. 104

34) Dâiretu'l-Maarif, V.432; es-Sâbietu Kadimen ve Hadisen, s.38; Tarihu Muhtasarı'd-Duvel, s.266.

35) Encyclopédie de l'Islam, IV.23.

36) Fazla tafsilât için bkz. Encyclopédie de l'Islam, IV. 23; Duhal-İslâm, I.272.

(*) Mecelletu'l-Menar, VIII 616.

37) E. Royston Pike, Dictionnaire des Religions (adaptation française de Serge Hutin) Paris 1954, p. 202.

38) Encyclopédie de l'Islam, IV. 22; Encyclopaedia of Religion and Ethics, VIII. 390.

Babtist hıristiyanlarıdır ki, Vaftizci Yahya'ya tâbi olmuşlardır. Buradan anlaşılıyor ki Mandéenler hıristiyanlığın doğuşundan daha evvel mevcut idi. Fakat bunlar sonradan Hazreti İsa'ya da ittiba etmişlerdir. Mandéenlerin yahudilikten yüz çeviren bir yahudi fırkası olduğu da söylenmektedir. Kitabı Mukaddesin tefsirinde, Mandéenlerin nasıl zuhur ettiğine ve onlara verilen muhtelif isimlerin neler olduğuna dâir uzunca bir haber zikredilmektedir. (39)

Avrupalı müsteşriklerin ekserisi, Mandéenleri bir hıristiyan tarikatı olarak göstermektedirler. Bu bakımdan, Kur'anda adı geçen sâbiiler, Mandéenler olarak gösterilirken, bazıları da sâbiiler, tamamen mandéenler demek değildir diyorlar. (40)

Carra De Vaux, "arab yazarları, madéenlerden hemen hemen bahsetmezler, ima ile onlara temas etseler de, ayrı iki isim altında incelememektedirler" demektedir. (41) Hakikaten İslâm yazarları, onlar mandéenler diye zikretmemişler, fakat Betayih ve Kesker sâbiileri diye onlardan epeyce bahsetmişlerdir. İslâm fakihlerinin bazısının, sâbiileri ehli kitabdan addetmeleri, mandéenlerden bahsetmiş olmalarına bir delil değildir? Meselâ el-Cessas "sâbiiler iki kısımdır. Birincisi, Kesker ve Betayih nahiyesinde oturanlardır. Onların diyanetlerinin pek çok kısmı Nasaraya muhalif olmakla beraber yine Nasara sınıfındadırlar. Zira Nasara fırkaları çoktur Onlardan Markuniyye, Aryusiyye, Maruniyye gibi fırkalar, Nasturiyye, Melkiyye, ve Yakubiyye gibi yine Nasara olan fırkalar tarafından iyi karşılanmazlar Bu sâbiiler Yahya b. Zakeriyya'ya, ve Şit'e intisab ederler. Şite ve Yahya'ya aid olduğunu söyledikleri bazı kitablardır. Nasara onlara Yuhannasiyye adını verir. Ebu Hanifenin, ehli kitabdan sayıp, kestiklerini yemeğe ve kadınlarla evlenmeğe müsaade ettiği sâbiiler işte bu grubdur" demektedir. (42)

Harran ve Betayihdeki sâbiilerin, aynı menşe'den olmadıkları, onlar arasında bir isim benzerliğinden başka bir münasebet bulunmadığı ve onlar itikad bakımından da mübâyenet halinde buldukları, kaynaklarda zikredilmektedir. (43)

Mandéenler, bugün halen Irakın güneyinde ve İranda yaşamaktadırlar. Irak hükümetinin beyanına göre, bunlar 6468 kişidir. Bunlara İrandakiler de ilâve edilirse adetleri 6597 olur. (44)

Şimdi burada, biraz da Mandéenlerin itikad ve ibadetlerinden bahsedelim. (45)

1 - Hâlik Fikri :

Mandéenler, madde âleminden münezze, doğmamış ve doğurmamış ezeli ve ebedi bir Allah'ın varlığına inanırlar.

2 - Âlemin Yarattığı :

Allah, evvela ruhani bir şahıs olan aklı evveli, şonrada mukaddes nefislerle dolu olarak âlemleri yarattı. Arzın yaratılışı tamam olduktan sonra, nur âleminden melekler indirildi. Bunlar diğer âlemlerle irtibat temin ederler. Arz onlara göre sâbittir. Sema yedi tabakadan

39) Es-Sâbiun, fi Hâdirihim ve Mâdirihim, s. 37.

40) Encyclopaedia Britannica, XXIX. 790.

41) Encyclopédie de l'Islam, IV. 1212.

42) Ahkamu'l-Kur'an, III. 91.

43) Mürücü'z-Zeheb, I. 223; es-Sâbiun fi Hâdirihim ve Mâdirihim s. 37-38.

44) Mandéenlerin buldukları yerler hakkında fazla malûmat için bkz. es-Sâbiu Kadimen ve Hadisen s. 62-63; es-Sâbiun fi Hâdirihim ve Mâdirihim s. 114-115.

45) Bu hususdaki malûmat, Abdurrazak el-Haseni'nin, sâbiiler hakkında yazmış olduğu (yukarıda adı geçen) iki eserinden istifade edilmiştir.

teşekkül eder. Güneş dördüncü, ay ise yedinci tabakadadır. Bütün kâinat, su ve ateşten meydana gelmiştir. Her olan şey, alenî ve sır gibi iki asilla vücud bulur. Vücudu sırrıyı vücudu aleniye mümtaz kılarlar. Sır âlemi gizlidir, sağlığımızda onu müşahede edemeyiz. Şu âlemin sakinleri ölüm ve fenadan hâli değillerdir. Onlar nur alemine giderler. Hayır ve şerrin f'aili insandır. Bu bakımdan Allah huzurunda mes'uldürler.

3 - Ölüm ;

Sâbiiler, ölümün fena bulmak için bir intikal olduğuna inanırlar. Bu âlemde, ruh çıktıktan sonra, başka bir âlem olan, nur âlemine ulaşır. Eğer ruh temiz ise ebedi olarak bu nimet âleminde kalır. Eğer ruh kötü olursa azaba duçar olur. Azab, ruhu günah kirlerinden temizlemektedir. Ruh bedenden çıkmadan evvel yapılan merasimler vardır. İtikadlarına göre ruh, temiz bir bedenden çıkmadıkça temiz olamaz. Bundan dolayı ruh bedenden çıkmadan vücut yıkanır ve kefenlenir. Eğer yıkanmadan ruh çıkacak olursa, ceset necis olur ona dokunmak haramdır. Ölü arkasından ağlanmaz, onlara göre her göz yaşı damlası, nuralemi yolu üzerinde büyük bir nehir olup geçmesine mani olur. İnsan öldükten sonra, ruhunu iki melek karşılar. Bunlar, o şahsın dünyadaki amelini kontrol ederler. İyi amel sahibi ise, nur âlemine götürürler, fena amel sahibi ise, günahlarından kurtuluncaya kadar azaba duçar ederler.

4 - İbadetleri :

Oruç : Tarihi kalıntılardan elde edilen neticelere göre oruç, eskiden beri insanlığın bir âdeti olarak görülmektedir. Sâbiilerdeki orucu, İbn'u'n-Nedim'in Harran sâbiilerine tahsis etmiş olduğunun zikri yukarıda geçmişti. Bugünkü Mandéenler ise orucu kendilerine haram etmektedirler.

Namaz : Sâbiilerde, taharetsiz namaz câiz olmaz, Meselâ cünub iken namaz kılınmaz. Temizlenmek için akar suya dalmak şarttır. Bevl, gâit, rih, hayızlı veya nifashya dokunmak, ecnebiye temas, burundan gelen kan abdesti bozar. Her namaz için abdest almak vâcibdir. Namazları, kıyam, ruku ve secdesiz olarak toprak üzerinde oturmaktan ibarettir. Namaz vakitleri, sabah öğle ve güneş batmadan önce üç vakittir. Namazları, Mandéén zikirlerden ibaret olan ezanla başlar. Namaz kılan kimse Cedi burcuna yönelir. Onlara göre, Namaz Adem Peygambere yedi vakit farz kılınmıştır. Adem şeriatı, Yahya Peygamber zamanına kadar devam etmiştir. Yahya Peygamber, bu yedi vakti neshederek, namaz vakitlerini üç vakte indirmiştir.

5 - Evlilik :

Evlenmek için hususi merasimleri vardır. Alacakları kadınları müsavi tutmak şartile taaddüdü zevcat câiz olduğu gibi, talâk da câizdir. İki kız kardeşi cem etmeğe müsaade etmezler. Bir sâbiî, sâbiî bir ana ve babadan doğmadıkça sâbiî sıfatını kazanamaz. Kanlarının karışmaması ve neseblerinin zâyi olmaması için yabancılarla evlenemezler. Ecnebiilerle evlenenler dinlerinden çıkmış addelirler. Zinanın sübutu, hayız halinden yıkanmamak, namazı terk ve hırsızlığın sabit olması gibi dört sebep boşanmaya cevaz verir. Onlara göre hayız müddeti en az 3, ortası 5, sonu 7 gündür, Nifas müddeti ise 30 gündür. Bu iki halde de erkek kadına yaklaşamaz. Kadın, bu hallerden, elbiselerile akar suya üç defa dalıp çıkmakla temizlenmiş olur.

6 - *İtiraf* :

Mandéenlerde de hristiyanlarda olduğu gibi, günahları itiraf etme vardır. Fakat bu gizili bir şekilde yapılır. Buğday unundan tuzsuz ve şarapsız hamur yapılır, inceltiilerek tandırda pişirilir. Kâhin onu takdis eder. Takdisle o ekmek semavi bir kudret kazanır. Orada bulunanlara bu ekmekten takdim edilir.

7 - *Kâhinleri, dereceleri ve vazifeleri* :

Her milletin, dinî işlerini tedvir eden şahsiyetleri vardır. Bunlar, medeni milletlerde, mabedlerdeki dinî merasimleri idare ederler. Geri olan milletlerde ise, insanların bütün hareketleri onların ruhsat ve iznine bağlıdır. Dini sultanın hüküm sürdüğü sâbiilerde de, doğumdan ölüme kadar olan her şey, kâhinler önünde tamam olur. Din işlerine bakan kimseler 5 kısma ayrılırlar. Bu gün ise ilk üç derece mevcuttur, 4 ncü ve 5 inci derecelere şartların ağırlığından dolayı kimse ulaşmamaktadır. Şimdiye kadar, 5 nci derece Yahya (A.S.) dan başka kimseye nasib olmamıştır.

8 - *Suya Daldırma vaftiz (Baptême)* :

Bu hususî bir merasimdir. Merasimle suya daldırılan şey, mukaddeslik vasfını kazanır. Yiyecekler suya daldırıldıktan sonra helal, çocuk temizlenmiş, günahkâr ise, mağfireti kazanmış olur. Sâbiilerde bu suya daldırma dört nev'e inhisar eder.

a - Evlenme daldırması: Evlenme merasimi icra edilirken yapılır.

b - Doğum (veladet) daldırması: Çocuğu doğan, Kâhine haber verip çocuğun yıldız, burc ve menzilesini tayin ettirmek lâzımdır. Doğumdan kırk gün sonra çocuğu suya daldırmak vâcib olur.

c - Cunub olanın suya dalması: Cenabet olmakla sâbiî pis olur. Ölüye, hayız ve nifashya, şeriatlarına muhalif olarak kesilmiş hayvana dokunmak veya akreb, yılan ve diğer haşeratin sokmasıyla sâbiî cünub olur. Cunub olan sâbiî suya dalıp çıkmadıkça temizlenmiş olmaz. Bu husus yaz ve kış için müsavidir.

d - Cemaatle dalma : Bayramlarda topluca suya dalmaları lâzımdır. Bunun kadın ve erkeklere teşmili müsavidir. Bu iş günahlardan mağfiret olunmak için yapılır.

9 - *Bayramları* :

Sâbiilere göre sene 360 gündür ve 12 aya taksim edilir. Sene başlangıcı nisan ayıdır. Bunlar da, hristiyanlar gibi, pazar gününü takdis edib işlerini tatil ederler. Ağustos ayının 9 ncü günü başlayan ve 36 saat devam eden Nur meliki bayramları vardır. Bu bayramlarda sâbiî evinden dışarı çıkmaz. Beş gün devam eden Punjo bayramı, yine 3 gün devam eden küçük bayramları vardır ki Mayıs ayının 18 inden 21 ine kadar devam eder. Bu bayramlarda kurban kesilir.

10 - *Mukaddes Kitapları* :

Sâbiiler, Adem (S.A), İbrahim (S.A.), Musa (S.A), Yahya (S.A) gibi Peygamberlere gönderilmiş olan kitapların suretlerine sahip olduklarını söylerler. Obların bu güne kadar ellerinde bulunan kitaplar şunlardır.

a-el-Kinza Rabba: Bu kitab Adem (S.A) indirilmiştir. Eserin tarihi husunda Sâbiiler ihtilaf etmektedirler. Bu kitabdaki bahisler mahlukatın yaratılışına kadar varır.

b - Yahya (S.A) nın talimatını ihtiva eden kitab: Bu kitab Yahya Peygamberin hayatını ihtiva eder. Bu gün elimizde mevcut olan İncillere benzer. Gezegen ve yıldızlardan da bahisler vardır.

c - Ferah kitabı: Nikâh esnasında ve evlenme merasimlerinde kullanılan bir kitabdır.

d - Nefisler kitabı: Cenaze merasimi ve ölümlere telkin kitabıdır. Defnin keyfiyeti, ağlamanın haram olmasının sebepleri ve meada âid meselelerden bahseder.

e - Zor sefer Kitabıdır: Bazı ruhanilerin kıssalarından bahseder.

f - Burçlar hakkındaki kitab: Şahısların doğumlarile alâkalıdır. Her şahıs doğduğu burca göre isim alır, ve bu isim onlar indinde gizli kalır.

g - Dinî neşîde ve zikirler Kitabı: Namaz ve diğer ibadetlerinde okudukları zikirleri ihtiva eder.

h- İnsan vücudunun terki ve teşrihinden bahseden bir kitaba da maliktirler. Bunlardan başka içtimaî adablarını ve mabedleri hakkında bilgi veren kitablara da sahip oldukları söylenmektedir. Onlar, kitablarını yabancılara göstermeği haram sayarlar.

11 - Yasaklar (Haramlar) :

Mandéenler için yapılması yasak olan şeylerin başlıcaları şunlardır.

- Nefsi müdafaadan gayrı öldürmeler.
- Zina ve livata,
- Şarhoş oluncaya kadar içki içmek ve kumar oynamak,
- Sünnet olmak,
- Yeminden dönmek
- Diğer dinlere mensub olanlarla yemek yeme
- Cenabet halinde iken yemek, içmekle meşgul olmak
- Mavi elbise giymek
- Yol kesmek
- Temiz bir kadına iftira etme
- Bayramlarda ve pazar günleri iş yapmak
- Yalancı şahitlik
- Fitne, gıybet ve koğuculuk yapmak
- Riba ve riba kazancı
- Müddeti geçtiği halde borcunu vermemek
- Emanete ihanet etmek
- Sakal ve bıyığı kesmek (Bazıları baştaki saçını kısaltmaya müsaade ederler) dir.

g - Müslüman Alimlerine göre Sâbiller :

Sâbiilerin hangi dine mensub olduklarına dâir rivayetlerin çok çeşitli olduğunu yukarıda zikretmiştik. Eski müfessirlerin bu hususdaki görüşleri şöyledir: Mücahid (Ö.103/721), Hasan el-Basri (Ö.110/728) ve İbn Ebi Necih (Ö.131/748), onlar Mecusilerle Yahudiler arasında bir tâifedir, (46) Katade (Ö.117/735) onlar meleklere ibadet ederler ve günde beş

beş vakit namaz kılarlar, (47) el-Leys (Ö.175/791) ise, onların dini nasara dinine benzer, yalnız kibleleri cenub rüzgarının estiği yerdir. (48) Et-Taberi (Ö.310/922) tefsirinde sâbiiler hakkındaki ihtilâfi üç rivayette toplamıştır. (49) "Birincisi, Sâbiiler, yahudi ve nasara değildirler, onların dini de yoktur, veya onlar yahudilerle nasara arasındadır. Diğer bir rivayette ise, onlar dinlerden bir dine saliktirler, Musul civarında otururlar" Lâilaheillallah derler, ibadetleri, kitapları ve peygamberleri yoktur, ancak tevhid kelimesini söylerler. İkinci si, Sâbiiler meleklerle ibadet ederler, kibleye teveccüh edip namaz kılarlar ve zebur okurlar. Üçüncüsü ise, Onlar ehli kitabdırlar." Süddi (Ö.127/744) ve İshak b. Râhuye (Ö.238/852), Sâbiiler ehli kitabdandır bir fırkadır derken, Halil, onların dininin nasaraya benzediğini söylemektedir. (50) Sihah sahibi ise, Sâbiilerin ehli kitabdandır bir cins olduğunu zikretmektedir. (51) Bazı müellifler, kendilerini Nuh (S.A) dini üzere olduklarını zanneden sâbiilerin, yanlış olduklarını zikrederler. (52) Sâbiilerin, Nuhun kardeşi Sâbi b. Lâmek'e (53) veya İbrahim (S.A) devrinde yaşayan Sâbi b. Mâri'ye veya İdris (S.A) in torunu Sâbi'ye (54) nisbet edildiğine dâir rivayetler de vardır.

Ez-Zamahşeri (Ö.538/1143), sâbiilerin iki sınıf olduğunu söyler: Onlardan bir kısmı Zebur okur ve meleklerle ibadet ederler. Diğer kısmı ise, kitap okumazlar, yıldızlara ibadet ederler. İşte bunlar ehli kitab değildirler. (55) El-Hâzin (Ö.741/1340) tefsirinde, Onlar yahudi ve nasara arasındadırlar. Başlarının yarısını traş ederler. Allahı tasdik edip Zebur okudukları, meleklerle ibadet ettikleri, namaz kıldıkları ve her dinden birşeyler almış olduklarını anlatır. (56) Kâdi Beydavi (Ö. 685, 691, 716/1282,1291,1116), " Sabiiler, nasara ve mecus arasında bir kavimdir, onların meleklerle ve yıldızlara taptığı söylenir" demektedir. (57) İbn Kesir (Ö. 774/1372) ise, muhtelif rivayetleri şöyle tadad eder: (58) "Mücahidden gelen rivayette, onlar Macusi ve yahudiler arasında bir kavim idi. Vehb. b. Münebbih (Ö. .114/732) ise, onlar Allahı tevhid ederler, fakat amel edecekleri bir şeriatları yoktur demektedir. Vehb ve Mücahidden gelen diğer rivayetlerde, onlar, yahudi, nasara, mecus, müşrik dini üzerine olmayıp, fitratları üzerine kalmış, tâbi olacakları dinleri olmayıyan bir kavimdir, denilmektedir. Bazıları, onlara, peygamber daveti ulaşmıyan kimseler gözüle bakmışlardır."

Ebu Hayyan, tefsirinde (59) "Hasan ve Süddinin, onları yahudi ve mecusiler arasına, Katade ve Kelbi (Ö. 146/763) ise, Yahudi ve Nasara arasına koyduklarını, başlarının yarısını traş ettiklerini, Mücahid onların dini yoktur, nasara ve yahudi de değildirler. İbn Ebi Necih, dinleri yahudilik ve mecusilikten tereküb etmiştir, dediğini ve İbn Zeyd onların "Lâilahe illallah" diyen bir kavim olduğunu, kitapları ve ibadetleri olmadığını, Hasan ve Katade ise, onlar meleklerle ibadet ederler, beş vakit namaz kılarlar, Zebur okurlar, Ebu'l-Âliye, onlar ehli kitabdandır" dediklerini nakletmiştir.

Yukarda görüldüğü üzere, sâbiiler hakkında müfessirlerin dedikleri çok karışık, bazen

47) Mefâtihu'l-Gayb, I.549.

48) Lisânu'l-Arab, I.107.

49) Tefsiru't-Taberi, I.145-147.

50) Tefsiru'l-Kurtubi, I.434; Tefsiru b. Kesir, I.104; Tefsiru Ebi Hayyan I. 239

51) Es-Sihah, I.59.

52) Tacu'l-Arus, I.86-87; Lisânu'l-Arab, I.107.

53) Tacu'l-Arus, I.87.

54) El-Mes'udi, et-Tenbih ve'l-İşraf, Kahire 1357/1938, s. 79-80.

55) el-Keşaf, I.87.

56) El-Hâzin, Lubabu't-Te'vil fi Maani't-Tenzil, İstanbul 1317, I.52.

57) el-Beydâvi, Envâru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, İst. 1296. I.86.

58) Tefsiru ibn Kesir, I.104.

59) Tefsiru Ebi Hayyan, I.239.

aynı şahıslardan bir birine zıt fikirlerin çıkmış olduğunu görürüz. Buradaki karışık fikirleri şu şekilde hülâsa edebiliriz:

a – Sâbiiler, yahudilerle mecusiler arasında, yahudilerle nasara arasında veya nasara ile mecus arasında bir tâifedir.

b – Meleklerle ibadet eden bir kavimdir.

c – Yıldızlara tapan bir cemaattir.

Üç maddede topladığımız sâbiilerin hem ehli kitab denilebilecek cihettleri, hem de putperest ve müşrik yönleri vardır. Bu hususiyetlerinden dolayı, İslâm devleti içindeki sâbiiler, İslâm hukuku yönünden çeşitli durumlar arzemişlerdir. Bu hususta. Ebu Bekr el-Cassas kıymetli malûmat vermektedir; (60) şöyle ki: “Sâbiilerin ehli kitab olup olmadığında ihtilâf olunmuştur. Ebu Hanife (Ö.150/767) den nakledilen rivayete göre, onlar ehli kitabdır. Talebeleri Ebu Yusuf (Ö.182/798) ve Muhammed eş-Şeybani (Ö.189/804) ise, onlar ehli kitab değildir diyorlar. Ebu'l-Hasen el-Kerhi (260-340/874-951), Ebu Hanife indinde ehli kitabdandır olan sâbiiler, İsa (S.A) dinini kabul etmiş ve İncil okuyanlardır. Yıldızlara taabbüd eden sâbiiler, yani Harranda oturanlar, ehli kitab değildirler. Ebu Bekr ise, şu zamanda ehli kitab olarak tanınan sâbiiler yoktur. Betayih ve Harran bölgesinde oturanların asıl itibarile milletleri birdir. Hepsinin itikadlarının aslı, yedi gezegene ta'zim, taabbüd ve onları ilâh ittihaz etmektir. Bunlar asıl itibarile abedei evsan idi. Fakat İranlıların Irak'ı işgal etmelerile, onlar açıktan açığa putlara ibadet edemez oldular, çünkü iranlılar onları bundan men etmişlerdi. Rumlar da Şam ve Cezireyi işgal etmişler. Kostantin hristiyanlığı kabul edince, o bölgedeki sâbiileri kılıçla hristiyanlığa sevk etmişti. Bunlar zahirde hristiyan olmuş gibi görünmüşlerse de, hakikatte çoğu putlara ibadete devam etmişlerdir. Sonradan İslâm hakimiyeti altına giren sâbiileri, müslümanlar, nasaradan tefrik etmediler. Onlar, putlara yaptıkları ibadetleri ve itikadlarını gizliyorlardı. Bu gizleme işinde onlar çok mahir kimselerdi. Onlar, çocuklarına, aklı ermeğe başlamasından itibaren, dinlerini gizlemeleri hususunda yapılacak bir çok işleri ve hileleri öğretirlerdi. İsmailiye mezhebi de gizliliği bunlardan almıştır. Sâbiilerin hepsinin itikadının aslı, yedi gezegeni ilâh ittihaz edip taabbüd etmek ve onların adına birer sanem edinmektir. Bu hususta aralarında ihtilâf yoktur. Harrandakilerle Betayih'dekiler arasındaki muhalefet ancak şeriatlarındaki bazı şeylerdedir..... Zannıma göre, Ebu Hanife, sâbiilerden nasraniyetini izhar edip, İncil okuyan ve bu dini, din olarak kabul eden bir grubu müşahede etti. Halbuki ekseri fukaha onlardan cizye almağı uygun görmüyor. Ancak onların ya müslüman olmalarını veya katledilmelerini isterler. Onlar ehli kitab değildirler, kestikleri yenmez ve kadınları nikah edilemez diyorlar.”

Demek oluyor ki, Ebu Hanifenin ehli kitab olarak kabul ettiği sâbiiler Betayih civarındakilerdir. Ebu Yusuf ve Muhammed ise, bu muntakadakilerle, Harrandakileri ayırt etmezsiniz, onların ehli kitab olmadıklarını söylemişlerdir. Hasan el-Basriye göre, Sâbiiler mecus menzilesindedir. Mücahid ise, onlar yahudiler ve nasara beyninde müşriklerdir, demekte ve bu fikri el-Evzâi (88-157/707-774) ve Mâlik b. Enes (Ö.179/795) de kabul etmektedirler. Câbir b. Zeyd (Ö. 93 veya 103/711 veya 721) e, Sâbiiler ehli kitab mıdır, yemekleri ve kadınları müslümanlara helal olur mu? diye sorulduğunda “Evet” cevabını vermiştir. (61) Ömer, onların kestikleri ehli kitabın kestikleri gibidir derken, İbn Abbas (Ö.68/687) ise kestikleri yenmez ve kadınları nikah edilmez demektedir. (62) Ebu Hanife ve Ishak, Onların kestiklerini yemekte ve kadınlarını nikahlamakta bir beis yoktur diyorlar. (63) Mücahid, Hasan, İbn

60) Ahkamu'l-Kur'an, II. 328.

61) Ahkamu'l-Kur'an, III.91.

62) Lübabü't-Te'vil, I.52; Bahru'l-Muhit, I. 239.

63) Tefsiru İbn Kesir, I.104; Tefsiru'l-Kurtubi, I. 434; el-Keşşaf, I. 472.

Ebi Necih, onların kestikleri yenmez demektirler. (64) Ebu Said el-Istahri (244-328/858-940), onların kâfir olduklarına dair fetva vermiştir. (65) Ebu'l-Âliye de onların kestikleri ehli kitabın kestikleri gibi olduğunu söylemiştir. (66) Fakihler, Sâbiilerin kâfir olup olmadıklarında ihtilâf etmişlerdir. Bunların ekserisi, hayvan kesme, kadın ve cizyedeki hükümleri, nasarada olduğu gibi demişlerdir. (67) İslâm âlimlerinin, daha ziyade sâbiî kadınlarla evlenme meselesi üzerinde durmalarının en mühim sebebi, Kur'anı kerimde, müşrik olmanın veya ehli kitab olduğunda şüphe edilen kadınlarla evlenmenin meskut geçilmiş olmasıdır. (68)

Netice olarak denilir ki, islâm alimlerinin, bir kısmı sâbiileri ehli kitab olarak kabul ederken, diğer bir kısmı ise, onları müşrik addetmektedirler.

h - *Netice* :

Yukarıda, Kur'anı Kerimin üç ayetinde sâbiilerden bahsedildiğini görmüştük. Sâbiiler hakkındaki çeşitli ve karışık malûmattan sonra, Kur'anın işaret ettiği sâbiilerin kimler olduğunu tesbit etmeğe çalışalım.

Régis Blachère, Bakara suresindeki ayet için "Bu ayet dört dinin eşitlik prensibini ortaya koyuyor" demektir. (69) Bu hüküm zahiri ve siyasi noktâ nazardan doğrudur. İslâm idaresi altındaki gayrı müslimlerin her biri mensub oldukları diyanetle tanınır ve onların din hürriyetlerine riayet olunurdu. Fakat ayetin ikinci bölümünü teşkil eden "her kim Allaha ve Ahirete tam olarak iman eder ve iyi işler yaparsa onlara korku ve hüzn yoktur" hükmü, öyle bir esastır ki, bu dört sınıfın haricinde olan dinli dinsiz, mecus, zındık, müşrik gibi her hangi bir sınıf veya her hangi bir ferd tam olarak iman edip, iyi işler yaparsa saadete erişeceklerini beyan etmiştir. Burada, Cenabı Hak, zâhirî mü'minleri, yahudi, nasara ve sâbiilerle bir arada zikretmiş, kat'i va'dini ise, Allaha ve Ahirete tam olarak iman edip, iyi iş işleyen hakiki mü'minlere tahsis eylemiştir. Demek oluyor ki iş mü'min görünmekle bitmiyor, olgun bir mü'min olup, iman ile çalışıp zafere ulaşmak icabediyor.

Kur'anın, Sâbiileri diğer dinlerin mensubları arasında sayması, onları ehli kitab arasına dâhil etmek için değildir. Eğer onları ehli kitaptan addedersek, Mecus ve müşrikleri de teredütsüz olarak ehli kitab arasına sokmamız icabeder Bu ayetlerdeki tadâd, arapların tanımış oldukları milletlerin dinlerinin isimlerini bildirmekten ibarettir. Yoksa, Kur'an henüz arapların tanınamış oldukları Hind ve Çinlilerin dinlerinden bahsedecek değildir.

Bakara ve Mâide suresindeki ayetlere bakılır ve sâbiî kelimesinin lûgat manası da göz önüne getirilirse, Sâbiiler, "İslâm, yahudi ve nasara dinlerinden hariç olanlar" manasını ifade etmiş olur. Hac suresindeki ayet dikkatle mülâhaza edilirse, Sâbiilerin, mecus ve müşriklerden de ayrı olduğu görülür. O halde bunlar kimlerdir?

Müelliflerin bahsettiği Harran sâbiilerle, Kur'andaki sâbiilerin alâkası yoktur. Zira onlar Sâbiî ismini, zor karşısında almış olduklarını yukarıda söylemiştik.

Kur'anda geçen sâbiî lâfzının delâlet ettiği kimseler, mandéenlerdir diyenlerin fikrine iştirak edemeyeceğiz. Çünkü, mandéenleri bir huristiyân mezhebi gösteren yazarlar, nasara kelimesinin bütün huristiyân fırkalarına şâmil olduğunu bilmiyorlar mı? Mandéenler, Kur'an

64) Tefsiru'l-Kurtubi, I. 434.

65) Aynı yer; Tefsiru İbn Kesir, I. 104; Bahru'l-Muhit, I.239.

66) Bahru'l-Muhit, I.239.

67) El-Farku Beyne'l-Fırak, s. 215.

68) Mecelletu'l-Menar, XVI. 510.

69) Régis Blachère, Le Coran, Paris 1957, s.36-37.

ayetlerinde geçen nasara lâfzının içinde mevcuttur. Artık, ayetlerde nasara kelimesi geçtikten sonra, sâbiilerin, mandéenler olduğunu söylemek yersizdir.

Bana göre, Kur'anı Kerimin muhatab olarak karşısına aldığı sâbiiler, yine Kur'anın ifadesinden anlaşılacağı üzere, hususi dinleri olan bir cemaattir ve bunlar inkiraz bulmuşlardır.

—oOo—